CYMBAŁY - DŹWIĘK RZESZOWSZCZYZNY

I. INFORMACJE WSTĘPNE

Autor scenariusza: Grzegorz Mosiołek

Data opracowania: 02.11.2025 r.

Poziom wykształcenia: Szkoła podstawowa (klasa 5-8), Szkoła średnia (liceum i technikum)

Przedmiot nauczania: muzyka, język polski, edukacja regionalna, historia, zajęcia artystyczne

Liczba jednostek lekcyjnych: 2 x 45 minut (2 godziny lekcyjne) lub 1 x 45 minut (wersja skrócona dla szkoły średniej)

I.2. Treści z programu nauczania przedmiotu, które są realizowane w trakcie zajęć

Historia:

- Dziedzictwo kulturowe regionu Podkarpacia
- Historia muzyki regionalnej

Język polski:

- Tradycja muzyczna w kulturze polskiej – symbolika muzyki w literaturze romantycznej
- Analiza środków stylistycznych w opisie dźwięku (Pan Tadeusz, Księga XI)
- Muzyka jako nośnik pamięci narodowej i tożsamości regionalnej
- Interpretacja tekstu literackiego w kontekście historyczno-kulturowym

Muzyka:

- Instrumenty ludowe Polski południowo-wschodniej
- Tradycje muzyczne regionu
- Rozpoznawanie brzmienia instrumentów

I.3. Temat lekcji

Cymbały - dźwięk Rzeszowszczyzny.

I.4. Cel główny lekcji

Uczeń poznaje cymbały jako instrument charakterystyczny dla muzyki ludowej Rzeszowszczyzny oraz rozumie ich rolę w polskiej kulturze i literaturze. Analizuje sposób, w jaki muzyka staje się nośnikiem emocji, historii i tożsamości narodowej. Rozwija wrażliwość muzyczną, estetyczną i interpretacyjną, doceniając wartość dziedzictwa kulturowego w wymiarze lokalnym i ogólnonarodowym. Rozumie proces budowy instrumentu i znaczenie rzemiosła ludowego oraz rolę muzykantów w kulturze ludowej i narodowej.

I.5. Cele operacyjne

I. WIEDZA - uczeń:

1. Poznaje historię cymbałów i ich pochodzenie z regionu karpackiego
2. Wie, że cymbały pojawiły się na Rzeszowszczyźnie w XIX wieku dzięki kapelom żydowskim i cygańskim, a na stałe weszły do kapel ludowych na początku XX wieku
3. Zna budowę cymbałów i potrafi wskazać główne części instrumentu
4. Wie, z jakich gatunków drewna buduje się cymbały
5. Zna nazwiska wybitnych budowniczych cymbałów z regionu
6. Rozumie rolę cymbałów w składzie kapeli ludowej
7. Wie, czym są Spotkania Cymbalistów w WDK w Rzeszowie
8. Rozumie symbolikę muzyki w literaturze romantycznej (koncert Jankiela w „Panu Tadeuszu")
9. Zna różnicę między funkcją muzyki regionalnej a narodowej
10. Rozumie pojęcia: cymbały, lutnik, pudło rezonansowe, kapela ludowa, region karpacki, cimbalom, personifikacja dźwięku, metafora muzyczna.

II. UMIEJĘTNOŚCI - uczeń:

1. Rozpoznaje brzmienie cymbałów wśród innych instrumentów
2. Potrafi opisać instrument i wskazać jego części
3. Opisuje tradycyjny skład kapeli rzeszowskiej
4. Zaznacza na mapie region występowania cymbałów
5. Porównuje cymbały z innymi instrumentami strunowymi
6. Potrafi opowiedzieć o wybranym budowniczym cymbałów
7. Analizuje nagrania muzyki ludowej z cymbałami
8. Analizuje fragment literacki pod kątem środków stylistycznych opisujących muzykę
9. Wskazuje epitety, metafory i porównania związane z dźwiękiem
10. Interpretuje symboliczne znaczenie muzyki w kontekście historycznym
11. Opisuje brzmienie instrumentu językiem impresywnym

III. POSTAWY - uczeń:

1. Kształtuje postawę szacunku dla dziedzictwa kulturowego regionu
2. Docenia wartość rzemiosła ludowego i lutników
3. Dostrzega związek między tradycją a współczesnością
4. Rozwija wrażliwość muzyczną i estetyczną
5. Rozumie znaczenie zachowania i przekazywania tradycji
6. Kształtuje świadomość, że muzyka jest nośnikiem tożsamości narodowej
7. Dostrzega ciągłość kulturową między regionem a narodem

I.6. Metody i techniki nauczania

- Pogadanka z prezentacją multimedialną

- Praca z tekstem źródłowym (historycznym i literackim)
- Praca z nagraniami audio lub wideo
- Praca z mapą regionu
- Wykład ilustrowany
- Analiza i porównanie
- Praca w grupach
- Ćwiczenia słuchowe
- Analiza tekstu literackiego (fragment „Pana Tadeusza")
- Burza mózgów (słownictwo impresywne)
- Dyskusja problemowa

I.7. Środki i pomoce dydaktyczne

- Prezentacja multimedialna ze zdjęciami cymbałów i budowniczych
- Nagrania audio z muzyką ludową z cymbałami (kapele rzeszowskie)
- Film dokumentalny o budowie cymbałów (opcjonalnie)
- Mapa województwa podkarpackiego
- Ilustracje/schemat budowy cymbałów
- Tekst źródłowy o cymbałach
- Fragment "Pana Tadeusza" (Księga XI – koncert Jankiela)
- Karty pracy
- Kolorowe kredki, flamastry

II. PRZEBIEG LEKCJI

WERSJA A: LEKCJA DWUGODZINNA (szkoła podstawowa klasy 5-8)

Etap	Czas	Czynności nauczyciela	Czynności uczniów
1. **Organizacja**	3 minuty	Sprawdzenie obecności. Przygotowanie sprzętu audio- video. Rozdanie materiałów.	Zajmują miejsca. Przygotowują przybory. Odbierają karty pracy.
2. **Wprowadzenie motywacyjne**	8 minut	Odtwarza nagranie muzyki ludowej z cymbałami (bez zapowiedzi). Formułuje pytanie problemowe: „Jaki instrument słyszycie? Czy znacie jego nazwę?" Pokazuje zdjęcie cymbałów. Krótka zagadka muzyczna: porównuje cymbały z innymi instrumentami strunowymi.	Słuchają nagrania ze skupieniem. Próbują rozpoznać instrument. Dzielą się swoimi skojarzeniami. Porównują brzmienia. Notują temat lekcji.
3. **Przedstawienie celów**	2 minuty	Informuje, czego uczniowie nauczą się podczas zajęć. Prezentuje plan zajęć na tablicy.	Słuchają. Notują cele lekcji.

Etap	Czas	Czynności nauczyciela	Czynności uczniów
4. **Część I: Historia cymbałów**	12 minut	Prezentuje historię cymbałów na Rzeszowszczyźnie. Pokazuje mapę z zaznaczonym regionem karpackim. Omawia, kiedy instrument pojawił się w regionie (XIX w.) Pokazuje zdjęcia kapel żydowskich i cygańskich. Wyjaśnia, jak zmieniała się funkcja instrumentu. Opowiada o rozwoju po II wojnie światowej.	Aktywnie słuchają prezentacji. Zaznaczają na mapie region karpacki. Notują najważniejsze daty i fakty. Oglądają zdjęcia historyczne. Zadają pytania.
5. **Praca z tekstem źródłowym**	15 minut	Rozdaje Kartę pracy nr 1 z tekstem o budowie cymbałów. Kieruje czytaniem. Wyjaśnia trudne słowa i pojęcia. Pomaga wypełnić kartę pracy.	Czytają tekst źródłowy (na głos lub po cichu). Analizują kluczowe informacje. Wypełniają słowniczek. Odpowiadają na pytania. Notują nazwiska budowniczych.
6. **Przerwa**	5 minut	Nadzoruje przerwę. W tle może puścić cichą muzykę ludową z cymbałami.	Odpoczywają. Porządkują materiały na ławce.
7. **Część II: Budowa cymbałów**	15 minut	Prezentuje szczegółową budowę instrumentu. Pokazuje schemat cymbałów. Omawia różne gatunki drewna: jodła, jesion, buk, wiąz. Pokazuje próbki drewna (jeśli są dostępne). Rozdaje Kartę pracy nr 2. • OPCJONALNIE: pokazanie prawdziwych cymbałów.	Oglądają prezentację. Rysują szkic cymbałów. Dopasowują gatunki drewna do części. Dotykają próbek drewna (jeśli są dostępne). OPCJONALNIE: oglądają prawdziwe cymbały.
8. **Ludowi twórcy - praca w grupach**	12 minut	Dzieli klasę na 4 grupy. Każda grupa otrzymuje Kartę pracy nr 3 o budowniczym: - Władysław Chochołek - Marek Kruczek i Jerzy Panek - Władysław Wojtyna - Piotr Sowa Nadzoruje pracę grupową. Pomaga w przygotowaniu prezentacji.	Pracują w grupach. Czytają materiał o przydzielonym budowniczym. Wypisują najważniejsze informacje. Przygotowują krótką (2-3 min) prezentację. Przygotowują rysunek lub plakat.
9. **Prezentacje grupowe**	10 minut	Moderuje prezentacje. Uzupełnia informacje. Zadaje pytania doprecyzowujące. Docenia wysiłek grup.	Kolejne grupy prezentują (po 2-3 min). Pozostali słuchają i notują. Zadają pytania prezentującym.
10. **Cymbały dziś - Spotkania Cymbalistów**	8 minut	Opowiada o działalności WDK w Rzeszowie. Pokazuje zdjęcia ze Spotkań Cymbalistów (od 1981 r.). Omawia znaczenie wydarzenia. Wspomina o Witoldzie Gierlickim, Michale Rydziku. Pokazuje filmik z festiwalu (jeśli jest dostępny).	Słuchają z uwagą. Oglądają zdjęcia i filmy. Notują informacje o festiwalu. Dyskutują o znaczeniu zachowania tradycji.

Etap	Czas	Czynności nauczyciela	Czynności uczniów
11. Rozpoznawanie brzmienia	7 minut	Prowadzi ćwiczenia słuchowe. Puszcza 4-5 krótkich fragmentów muzycznych. Pyta, czy słyszą cymbały. Omawia rolę cymbałów w kapeli.	Słuchają fragmentów nagrań. Podnoszą rękę lub notują odpowiedzi. Rozpoznają inne instrumenty.
12. Podsumowanie i krzyżówka	8 minut	Zadaje pytania: „Co było najbardziej interesujące?" Pyta: „Czy chciałbyś spróbować zagrać na cymbałach?".	Dzielą się refleksjami. Wyrażają opinie o zajęciach.
13. **Zadanie domowe**	2 minuty	Wyjaśnia zadanie: 1. Znaleźć w internecie nagranie gry kapeli rzeszowskiej z cymbałami i napisać krótką notatkę. 2. Opcjonalnie: wywiad z osobą, która pamięta kapele ludowe. 3. Dla chętnych: projekt plakatu promującego Spotkania Cymbalistów.	Notują zadanie domowe. Zadają pytania o szczegóły.
14. **Zakończenie**	3 minuty	Zbiera karty pracy. Puszcza na zakończenie utwór z cymbałami w roli głównej. Dziękuje za aktywność.	Oddają karty pracy. Słuchają muzyki. Sprzątają stanowiska.

WERSJA B: LEKCJA DWUGODZINNA Z ROZSZERZENIEM LITERACKIM (szkoła średnia)

Etap	Czas	Czynności nauczyciela	Czynności uczniów
1. **Organizacja**	3 minuty	Sprawdzenie obecności. Przygotowanie sprzętu audio-video. Rozdanie materiałów.	Zajmują miejsca. Przygotowują przybory. Odbierają karty pracy.
2. Wprowadzenie - muzyka jako tekst kultury	5 minut	Zadaje pytania problemowe: „Jaką rolę pełni muzyka w tradycji polskiej?" „Jakie instrumenty kojarzycie z regionami Polski?" Puszcza krótki fragment nagrania z cymbałami.	Spontanicznie wymieniają skojarzenia. Słuchają nagrania. Opisują pierwsze wrażenia.
3. **Prezentacja instrumentu: cymbały rzeszowskie**	10-15 minut	Opisuje budowę (pudło rezonansowe, podstawki, pałeczki). Charakteryzuje styl rzeszowski (skala, repertuar, taneczność). Puszcza fragment nagrania. Pyta: „Jakimi przymiotnikami można opisać to brzmienie?"	Obserwują budowę instrumentu. Słuchają ze skupieniem. Opisują brzmienie językiem impresywnym. (barwa, dynamika). Tworzą słownik określeń.
4. **Historia cymbałów (syntetycznie)**	8 minut	Przedstawia historię cymbałów na Rzeszowszczyźnie. Pokazuje mapę z zaznaczonym regionem karpackim. Omawia rolę kapel żydowskich i cygańskich. Wyjaśnia funkcję instrumentu w kapeli ludowej.	Słuchają prezentacji. Zaznaczają region na mapie. Notują kluczowe fakty. Zadają pytania.

Etap	Czas	Czynności nauczyciela	Czynności uczniów
5. **Kontekst literacki: Jankiel w „Panu Tadeuszu”**	15-20 minut	Przypomina: kim jest Jankiel (karczmarz, patriota, artysta). Czyta fragmenty koncertu z Księgi XI. Zwraca uwagę na: - personifikację dźwięków - metafory bitew - porównania budujące napięcie. Zadaje pytania problemowe: „Dlaczego Mickiewicz wkłada ważne znaczenia historyczne w muzykę?” „W jaki sposób dźwięk „opowiada” dzieje narodu?”	Słuchają czytania. Analizują tekst. Podkreślają kluczowe fragmenty. Wyszukują środki stylistyczne. Odpowiadają na pytania. Dyskutują o symbolice muzyki.
6. **Nawiązanie regionalne i ogólnonarodowe**	10 minut	Organizuje pracę w parach. Prosi o wskazanie, jak muzyka lokalna może wyrażać tożsamość. Moderuje porównanie: kapela wiejska vs. patriotyczny koncert Jankiela. Formułuje wniosek: regionalne tradycje składają się na kulturę narodową.	Pracują w parach. Wskazują funkcje muzyki lokalnej. Porównują oba konteksty. Formułują wnioski. Prezentują swoje refleksje.
7. **Przerwa**	5 minut	Nadzoruje przerwę. W tle puszcza muzykę ludową.	Odpoczywają. Porządkują materiały.
8. **Analiza językowa**	10 minut	Kieruje analizą językową fragmentu z „Pana Tadeusza”. Prosi o wyszukanie: - czasowników dźwiękonaśladowczych - epitetów oddających rytm - metafor bitew/krzyków/rozpaczy Ćwiczenie: uczniowie zapisują własne określenia, np. „dźwięk szklisty”, „uderzenia kaskadowe”.	Wyszukują środki stylistyczne. Zapisują określenia z tekstu. Tworzą własne metafory i epitety. Dzielą się pomysłami. Porównują propozycje.
9. **Ludowi twórcy - prezentacje**	12 minut	Przedstawia sylwetki budowniczych cymbałów (syntetycznie): - Władysław Chochołek - Marek Kruczek i Jerzy Panek - Władysław Wojtyna - Piotr Sowa Pokazuje zdjęcia i filmy z warsztatów.	Słuchają prezentacji. Oglądają materiały Notują nazwiska. Zadają pytania.
10. **Cymbały dziś - Spotkania Cymbalistów**	8 minut	Opowiada o działalności WDK w Rzeszowie. Pokazuje materiały ze Spotkań Cymbalistów. Omawia współczesnych wykonawców. Pokazuje filmik z festiwalu.	Oglądają materiały. Notują informacje. Dyskutują o znaczeniu kultywowania tradycji.
11. Rozpoznawanie brzmienia	7 minut	Prowadzi ćwiczenia słuchowe. Puszcza fragmenty różnych nagrań. Pyta o rozpoznanie cymbałów i innych instrumentów.	Słuchają nagrań. Rozpoznają instrumenty. Notują odpowiedzi.
12. Podsumowanie	5 minut	Prowadzi rozmowę kierowaną: „Jak instrument może przenosić emocje zbiorowe?”, „Dlaczego muzyka w kulturze polskiej bywa narracją historyczną?” Podsumowuje najważniejsze wnioski.	Odpowiadają na pytania. Formułują wnioski. Dzielą się refleksjami. Syntezują wiedzę.

Etap	Czas	Czynności nauczyciela	Czynności uczniów
13. **Zadanie domowe**	2 minuty	Przedstawia zadanie (2 wersje do wyboru): A) Napisz krótką impresję (8-12 zdań), opisującą dźwięk cymbałów z użyciem metafor, porównań i epitetów. B) Wyjaśnij w 10 zdaniach, dlaczego Mickiewicz wybrał muzyka-Żyda, aby „opowiedział" historię narodu.	Notują zadanie. Wybierają wersję. Zadają pytania o szczegóły.
14. **Zakończenie**	3 minuty	Zbiera karty pracy. Puszcza utwór z cymbałami. Dziękuje za aktywność i zaangażowanie.	Oddają karty pracy. Słuchają muzyki. Sprzątają stanowiska.

WERSJA C: LEKCJA JEDNOGODZINNA (45 minut - szkoła średnia, wersja skrócona)

Etap	Czas	Czynności nauczyciela	Czynności uczniów
1. **Organizacja**	2 minuty	Sprawdzenie obecności. Rozdanie materiałów.	Zajmują miejsca. Przygotowują przybory.
2. Wprowadzenie - muzyka jako tekst kultury	5 minut	Zadaje pytania problemowe. Puszcza fragment nagrania z cymbałami. Pyta o pierwsze wrażenia słuchowe.	Spontanicznie odpowiadają. Słuchają nagrania. Opisują brzmienie.
3. **Prezentacja cymbałów rzeszowskich**	8 minut	Krótko opisuje budowę instrumentu. Charakteryzuje styl rzeszowski. Przedstawia kontekst historyczny (syntetycznie). Pokazuje rolę w kapeli ludowej.	Obserwują prezentację. Słuchają ze skupieniem. Notują kluczowe informacje.
4. **Kontekst literacki: Jankiel**	12 minut	Przypomina postać Jankiela. Czyta fragmenty koncertu z Księgi XI. Zwraca uwagę na personifikację dźwięków i metafory. Zadaje pytania problemowe o symbolikę muzyki.	Słuchają czytania. Analizują tekst. Wyszukują środki stylistyczne. Odpowiadają na pytania.
5. **Nawiązanie regionalne oraz narodowe**	6 minut	Organizuje krótką dyskusję. Porównuje funkcje muzyki lokalnej i narodowej. Formułuje wniosek o ciągłości kulturowej.	Dyskutują w parach. Formułują wnioski. Prezentują refleksje.
6. **Analiza językowa**	7 minut	Kieruje analizą środków stylistycznych. Ćwiczenie: uczniowie tworzą własne określenia opisujące dźwięk.	Wyszukują epitety, metafory. Tworzą własne określenia. Dzielą się pomysłami.
7. Podsumowanie	3 minuty	Prowadzi rozmowę podsumowującą. Formułuje najważniejsze wnioski.	Odpowiadają na pytania. Syntezują wiedzę.
8. **Zadanie domowe**	2 minuty	Przedstawia zadanie (wersja A lub B) . Wyjaśnia kryteria.	Notują zadanie. Zadają pytania.

III. ZAŁĄCZNIKI

III.2. Opis merytoryczny

Cymbały – charakterystyczny instrument ludowy południowo-wschodniej Polski

Cymbały to jeden z najbardziej rozpoznawalnych instrumentów ludowych Polski południowo-wschodniej, szczególnie regionu rzeszowskiego. Przywędrowały na Rzeszowszczyznę z obszaru karpackiego jeszcze w XIX wieku, a na dobre zadomowiły się w kapelach ludowych na początku XX stulecia. Od tego czasu stały się symbolem regionalnego brzmienia, wzbogacając melodię, rytm i charakter muzyki Rzeszowszczyzny.

Historia i pochodzenie

Cymbały (węg. cimbalom) pochodzą z kręgu karpackiego. Na Rzeszowszczyznę trafiły w XIX wieku głównie dzięki kapelom żydowskim i cygańskim, w których instrument był w pełni rozwinięty zarówno w funkcji akompaniującej, jak i melodycznej. Przed I wojną światową i w latach 20. XX w. cymbały coraz częściej pojawiały się w tradycyjnych kapelach ludowych. Po II wojnie światowej weszły na stałe w skład kapel rzeszowskich, obok skrzypiec, klarnetów i basów, stając się instrumentem wyróżniającym muzykę regionu w całym kraju.

W przeszłości cymbały budowali głównie lokalni muzykanci, często na własny użytek. Obserwowali, eksperymentowali i wzorowali się na istniejących instrumentach. Jeśli dźwięk instrumentu był dobry, inni muzykanci zamawiali kolejne egzemplarze u tego samego lutnika.

Budowa instrumentu

Cymbały to instrument strunowy uderzany, składający się z:

Pudła rezonansowego – główna część trapezowa, w której dźwięk jest wzmacniany i barwiony

Strun metalowych – napiętych nad pudłem, różnej długości i grubości, wydających dźwięki o różnej wysokości

Kołków strojeniowych – służących do napinania i strojenia strun

Podstawków – na których spoczywają struny

Dusz – elementów wewnętrznych wpływających na jakość brzmienia

Pałeczek – narzędzi do uderzania w struny

Materiały

Instrumenty buduje się z najlepszych gatunków drewna, dobieranych ze względu na właściwości akustyczne:

- Jodła (Abies alba) - płyta górna (rezonansowa). Musi mieć równomierne, gęste słoje, które zapewniają odpowiednią sztywność i jednocześnie lekkość, co pozwala płycie swobodnie rezonować.
- Jesion - boki pudła i elementy wzmacniające. Drewno twarde i elastyczne, które wytrzymuje napięcie strun.
- Buk - głowy i elementy konstrukcyjne. Bardzo twarde drewno, które nie odkształca się pod wpływem naprężeń.

– Wiąz lub jawor -- płyta dolna i elementy dekoracyjne. Drewno o pięknym rysunku, stabilne.

Najlepsze drewno pochodzi „od odziomka" (1–1,5 m od ziemi), jest sezonowane i ma właściwe właściwości akustyczne. Cenione jest także drewno ze starych chałup lub organów kościelnych, które przez dziesięciolecia „dojrzewało" i uzyskało optymalne parametry.

Na podstawie: (Kruczek, M., Panek, J. (2021). *Budowa cymbałów rzeszowskich*. Futoma.)

Wybitni budowniczy cymbałów

Najbardziej znani twórcy instrumentów w regionie to:

- Władysław Chochołek (1914-2003) - urodzony w Gliniku Nowym k. Jasła, zamieszkały w Czeluśnicy -- laureat nagrody im. Oskara Kolberga, zbudował ponad sto instrumentów. Był uczniem Stanisława Dąbrowskiego. Jego uczniem był m.in. Witold Gierlicki
- Władysław Wojtyna (ur. 1930, zm. 2019) z Białobrzegów
- Piotr Sowa z Piątkowej
- Marek Kruczek i Jerzy Panek z Futomy – prowadzą profesjonalną pracownię, w której powstają instrumenty wysokiej jakości, używane w całej Polsce i za granicą.

Inni historyczni budowniczowie: Józef Muras (Bachórz), Stanisław Kawalec (Huźne), Bolesław Markocki (Grodzisko Górne), Piotr Lech (Jarosław), Andrzej Ślemp (Dylągówka), Piotr Rząsa (Futoma) i Jan Hypnar (Białobrzegi).

Każdy mistrz ma własne tajemnice konstrukcji i wyboru drewna. Przykładowo Chochołek pozyskiwał drewno na górze Liwocz – jodły, buki i jesiony – natomiast Kruczek i Panek eksperymentują, wybierając drewno z rozbieranych chałup lub organów, które musi być twarde i „od odziomka", aby nie wyginało się pod napiętymi strunami. Górna płyta pudła powstaje zwykle z jodły, boki z jesionu, dolna płyta i głowice z drewna wiązowego lub bukowego. Struny współcześnie wykonuje się z przerobionych strun fortepianowych, a kołki są ręcznie wykonane z grubego drutu. Instrumenty z futomskiego warsztatu oznaczane są logiem „klarnet, kapelusz rzeszowski i skrzypce".

Rola w kapeli ludowej

W tradycyjnej kapeli rzeszowskiej grają: dwoje skrzypiec (prym i sekunda), klarnet, basy i cymbały. Instrument pełni funkcję rytmiczno-harmoniczną, wzbogacając melodię i nadając charakterystyczny „blask" brzmieniu. Cymbalista często improwizuje, wypełniając przerwy między frazami melodycznymi i dodając ozdobniki.

Spotkania Cymbalistów i warsztaty WDK

Od 1981 r. Wojewódzki Dom Kultury w Rzeszowie organizuje Spotkania Cymbalistów – początkowo regionalne, a od kilkunastu lat ogólnopolskie. Pomysłodawcą był instruktor muzyki Jan Zołoteńko (ur. 1952, zm. 2011).

Kategoria „duży–mały" pozwala mistrzom prezentować swoich uczniów. Najwięcej wychowanków miał Władysław Chochołek, w tym Witold Gierlicki (ur. 1976), laureat Ogólnopolskiego Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym. Obecnie dawni

uczniowie, np. Michał Rydzik i Andrzej Baran, kontynuują tradycję, prezentując swoje umiejętności na konkursach.

Od 2021 r. WDK prowadzi również warsztaty gry na cymbałach, kupując instrumenty od mistrzów z Futomy. Młodzi adepci mają możliwość nauki gry, a warsztaty kończą się wspólnym występem na scenie WDK. Dzięki tym inicjatywom rośnie zainteresowanie cymbałami, nie tylko w regionie, ale także w kategoriach współczesnych zespołów folkowych.

Współcześni wykonawcy

- Witold Gierlicki – uczeń Chochołka, laureat festiwalu w Kazimierzu Dolnym.
- Michał Rydzik – młody cymbalista, popularyzujący instrument we współczesnych aranżacjach.
- Agnieszka Rydzik i inni muzycy z kapel podkarpackich.

Cymbały wciąż są symbolem regionalnej muzyki i kontynuują tradycję przekazywaną przez pokolenia lutników i muzykantów.

Cymbały w literaturze polskiej - symbol pamięci narodowej

Szczególne miejsce w polskiej kulturze zajmują cymbały jako instrument-symbol w literaturze romantycznej. W "Panu Tadeuszu" Adama Mickiewicza postać Jankiela - żydowskiego karczmarza i muzyka - oraz jego koncert na cymbałach (Księga XI) stają się nośnikiem pamięci narodowej i historii Polski.

Mickiewicz poprzez opis muzyki cymbałowej opowiada dzieje narodu - od czasów świetności Rzeczypospolitej, przez rozbiory, aż po nadzieję na odzyskanie niepodległości. Dźwięk instrumentu staje się metaforą bitwi, krzyków rozpaczy i nadziei. Poeta używa personifikacji, porównań i epitetów, aby oddać dynamikę historii i emocje zbiorowe.

Wybór postaci Żyda jako narratora muzycznego nie jest przypadkowy - Mickiewicz podkreśla wielokulturowość dawnej Rzeczypospolitej i wspólnotę losów różnych narodów zamieszkujących jej tereny. Muzyka staje się językiem uniwersalnym, przekraczającym granice etniczne i religijne.

W ten sposób cymbały - instrument z tradycji karpackiej, rozwinięty na Rzeszowszczyźnie - nabierają wymiaru ogólnonarodowego, stając się symbolem polskiej tożsamości kulturowej i historycznej ciągłości.

III.3. Słowniczek pojęć

Cymbały – instrument strunowy uderzany pałeczkami, charakterystyczny dla muzyki ludowej Polski południowo-wschodniej.

Kapela ludowa – zespół muzykantów wykonujących muzykę ludową; tradycyjny skład w Rzeszowszczyźnie: skrzypce, klarnet, basy i cymbały.

Lutnik – rzemieślnik wytwarzający lub naprawiający instrumenty strunowe (np. skrzypce, gitary, cymbały).

Pudło rezonansowe – główna część instrumentu strunowego, w której drgania strun są wzmacniane i barwione.

Słoje drewna – koncentryczne pierścienie widoczne w przekroju pnia drzewa, świadczące o jego wieku i wpływające na właściwości akustyczne drewna.

Struny – metalowe lub nylonowe linki napięte na instrumentach, których drgania wytwarzają dźwięk.

Kołki – drewniane lub metalowe elementy pudła instrumentu, na których mocuje się struny, służące do ich napinania i strojenia.

„Od odziomka” – ludowe określenie na drewno z dolnej części pnia (metr–1,5 m od ziemi), uważane za najtwardsze i najbardziej odpowiednie do budowy instrumentów, ponieważ w tej części drzewo musi utrzymywać całą masę korony.

Dusze – wewnętrzne elementy pudła rezonansowego instrumentu, które kształtują barwę i rezonans dźwięku.

Słoje drewna – koncentryczne pierścienie widoczne w przekroju pnia drzewa, świadczące o jego wieku. W budowie instrumentów preferuje się drewno z gęstymi, równomiernymi słojami, które zapewnia lepsze właściwości akustyczne.

Sezonowanie drewna – proces naturalnego suszenia i dojrzewania drewna przez kilka lat, który poprawia jego właściwości akustyczne i stabilność.

Region karpacki – obszar górski w południowej Polsce, Słowacji, Ukrainie, Rumunii i Węgrzech.

Cimbalom – węgierska nazwa cymbałów; w niektórych krajach wschodniej i południowej Europy oznacza podobny instrument strunowy uderzany.

Prym – pierwsze skrzypce w kapeli ludowej, prowadzące melodię.

Sekund – drugie skrzypce w kapeli ludowej, akompaniujące prymowi.

Personifikacja – środek stylistyczny polegający na przypisywaniu cech ludzkich przedmiotom lub zjawiskom (np. „cymbały płaczą”).

Epitety – określenia przymiotnikowe nadające wyrazistości opisowi (np. „szklisty dźwięk”).

Metafora – przenośnia, porównanie bez użycia słów „jak” lub „jakby” (np. „burza dźwięków”).

Język impresywny – sposób wypowiedzi wywołujący wrażenia zmysłowe i emocje, bogaty w środki stylistyczne.

Tradycja muzyczna – przekazywany z pokolenia na pokolenie sposób wykonywania i rozumienia muzyki.

Pamięć narodowa – zbiorowa wiedza o historii, kulturze i tożsamości narodu.

Tożsamość regionalna – świadomość przynależności do określonego regionu i jego tradycji kulturowej.

III.4. Bibliografia

Bibliografia drukowana

1. Ruszel, Krzysztof. *Leksykon Kultury Ludowej w Rzeszowskiem.* Rzeszów, 2004.
2. Barańska, K., Dragan, J. (red.). *Folklor Rzeszowiaków – obraz przemian: według badań terenowych 2014–2016.* Kolbuszowa, 2018.
3. Wais, L., Zołoteńko, J. (red.). *Zeszyty Regionalne: cymbaliści Podkarpacia, nr 4.* Rzeszów, 2005.
4. Kotula, Franciszek. *Muzykanty.* Warszawa, 1969.
5. Kędziora, Włodzimierz. *Instrumenty ludowe w Polsce.* Kraków, 1989.
6. Dahlig, P. *Cymbaliści w kulturze polskiej.* Warszawa: Instytut Muzykologii UW, 2013.
7. Mickiewicz, Adam. *Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie.* Wydanie ilustrowane. Warszawa: Wydawnictwo Greg, 2022.
8. Balawejder, A., Kula, M. (red.). *Niech grają cymbały. Katalog z okazji Jubileuszu 40- lecia Spotkań Cymbalistów.* Rzeszów, 2021.
9. Danak-Gajda, J. (red.). *Vademecum gry na cymbałach.* Rzeszów, 2021–2022.
10. Wrona, Adam. „Cymbały rzeszowskie – budowa, strojenie i skala." *Muzyka Tradycyjna*, nr 2, 2019.
11. Bartkowski, Edmund. „Instrumenty muzyczne regionów południowo-wschodnich." *Polska Sztuka Ludowa*, 1978.
12. Karaś, Halina. „Muzykanci regionu rzeszowskiego i ich repertuar." *Rocznik Etnograficzny*, t. 55, 2015.
13. Witaszek-Samotyha, Barbara. „Tradycje muzyczne wsi rzeszowskiej." *Etnografia Polska*, 1996.

Artykuły i materiały internetowe

1. Muzyka ludowa Podkarpacia – artykuł: Muzeum Etnograficzne w Rzeszowie
2. Projekt „PotanCYMBAŁY" – Europejski Stadion Kultury 2020: Facebook
3. Album „Cymbały znane i nieznane": Kultura Podkarpacka
4. Warsztaty budowy cymbałów – część 1: muzykatradycyjna.pl
5. Warsztaty budowy cymbałów – część 2: muzykatradycyjna.pl
6. Wywiad i materiał radiowy: Polskie Radio

Spotkania Cymbalistów i projekty edukacyjne

1. Spotkania Cymbalistów – WDK Rzeszów: Strona WDK
2. Spotkania Cymbalistów – YouTube: film 1, film 2
3. Projekt „Korowód Sztuki" – GOK Hyżne: YouTube
4. Stanisław i Szymon Tadla – artykuł: GOK Hyżne
5. Jakub Zastawny – artykuł i audycja: Polskie Radio

Muzea i kolekcje

1. Muzeum Instrumentów Ludowych w Szydłowcu – Cymbały z 1841 r.
2. Muzeum Etnograficzne w Rzeszowie – katalog instrumentów
3. Film o budowie cymbałów: muzykatradycyjna.pl

Kapele i wykonawcy

1. Kapela z Bud Łańcuckich – YouTube
2. Kapela Ludowa „Grodziszczoki" z Grodziska Dolnego – YouTube
3. Kapela Ludowa z Futomy – Audiomack, YouTube

III.5.5. Karty pracy

KARTA PRACY NR 1 - TEKST ŹRÓDŁOWY O BUDOWIE CYMBAŁÓW

Przeczytaj uważnie tekst i odpowiedz na pytania:

Fragmenty źródłowe

„Dla trwałości cymbałów, jak również dla odpowiedniego ich brzmienia, bardzo istotna jest kwestia doboru drewna. Na większość elementów, w tym płytę dolną i głowy, tradycyjnie stosuje się twarde drewno liściaste, jak np. jesion, jawor, buk, zależnie od dostępności materiału w danym regionie. Na płytę górną idzie drewno iglaste (świerk, jodła).”

Źródło: Budowa cymbałów rzeszowskich, Futoma 2021.

„Dolna płyta powstała z dwóch desek jaworowych sklejonych na gorąco klejem kostnym... Płyta górna składa się z dwóch desek świerkowych... Otwory rezonansowe rozmieszczone są w jednej linii wzdłuż dłuższej osi cymbałów.”

Źródło: Budowa cymbałów rzeszowskich, Futoma 2021.

„Głowy to najtrudniejszy do obróbki element cymbałów... Owalne wyżłobienia wzdłuż krawędzi głowy sprawiają, że instrument jest lżejszy, a dźwięk lepiej rozchodzi się w jego wnętrzu.”

Źródło: Budowa cymbałów rzeszowskich, Futoma 2021.

Odpowiedz na poniższe pytania:

a. Jakie gatunki drewna używane są tradycyjnie do płyty dolnej cymbałów?
b. Dlaczego wybiera się drewno iglaste na płytę górną?
c. Jakie elementy konstrukcyjne cymbałów (np. kształt głów, wyżłobienia) mają wpływ na rozkład dźwięku w instrumencie?

d. Dlaczego owalne wyżłobienia w głowach cymbałów są tak ważne dla brzmienia instrumentu?

e. W jaki sposób rozmieszczenie otworów rezonansowych może wpływać na instrument (barwę i głośność dźwięku)?

Klucz odpowiedzi:

a. **Jakie gatunki drewna używane są tradycyjnie do płyty dolnej cymbałów?**

- Twarde drewno liściaste: jesion, jawor, buk.

  (Źródło: fragment 1)

b. **Dlaczego wybiera się drewno iglaste na płytę górną?**

- Drewno iglaste (świerk, jodła) lepiej rezonuje i wzmacnia dźwięk instrumentu. *(Źródło: fragment 1 i 2)*

c. **Jakie elementy konstrukcyjne cymbałów (np. kształt głów, wyżłobienia) mają wpływ na rozkład dźwięku w instrumencie?**

- Głowy cymbałów i owalne wyżłobienia wzdłuż krawędzi głowy.
- Wyżłobienia sprawiają, że instrument jest lżejszy, a dźwięk lepiej rozchodzi się w jego wnętrzu.

(Źródło: fragment 3)

d. **Dlaczego owalne wyżłobienia w głowach cymbałów są tak ważne dla brzmienia instrumentu?**

- Owalne wyżłobienia sprawiają, że instrument jest lżejszy, a dźwięk lepiej rozchodzi się w jego wnętrzu *(zgodnie z fragmentem 3)*.

e. **W jaki sposób rozmieszczenie otworów rezonansowych może wpływać na instrument (barwę i głośność dźwięku)?**

- Otwory rezonansowe zwiększają rezonans, poprawiają propagację dźwięku i mogą wpływać na barwę instrumentu.
- Ich ułożenie w jednej linii wzdłuż dłuższej osi zapewnia równomierne rozchodzenie się drgań w całym pudle.

(Źródło: fragment 2, wnioski z budowy instrumentu)

KARTA PRACY NR 2 - BUDOWA CYMBAŁÓW

Zadanie 1: Narysuj prosty szkic cymbałów i opisz ich główne części (pudło rezonansowe, struny, kołki, pałeczki).

Klucz odpowiedzi:

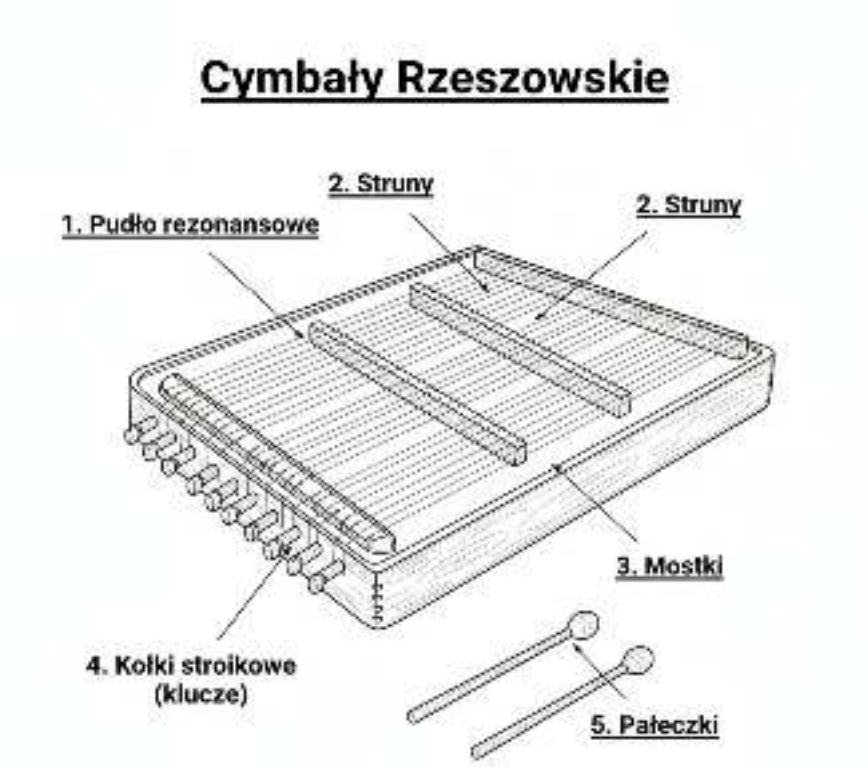

Zadanie 2: Dopasuj gatunki drewna do ich zastosowania w budowie cymbałów:

Gatunek drewna	Zastosowanie
1. Jodła	A. Boczne ściany i wzmocnienia
2. Jesion	B. Płyta rezonansowa (górna)
3. Buk	C. Elementy konstrukcyjne i głowy
4. Wiąz	D. Płyta dolna i elementy dekoracyjne

Klucz odpowiedzi: **1B, 2A, 3C, 4D**

Zadanie 3: Wyjaśnij, dlaczego wybór odpowiedniego drewna jest tak ważny dla brzmienia instrumentu:

KARTA PRACY NR 3 - LUDOWI TWÓRCY (dla pracy w grupach)

GRUPA 1: Władysław Chochołek (1914-2003)

Władysław Chochołek (ur. 1914 w Gliniku Nowym, zm. 2003) był najsłynniejszym budowniczym cymbałów na Rzeszowszczyźnie. Po założeniu rodziny zamieszkał w Czeluśnicy, gdzie przez całe życie tworzył instrumenty. Przez całe życie zbudował ponad 100 instrumentów. Swoją sztukę poznał u Stanisława Dąbrowskiego, następnie rozwijał ją samodzielnie. Jeździł po drewno na górę Liwocz, gdzie wybierał najlepsze jodły, buki i jesiony. Był laureatem nagrody im. Oskara Kolberga za całokształt twórczości ludowej. Jego instrumenty słynęły z pięknego, czystego brzmienia. Wielu muzyków z całej Polski zamawiało u niego cymbały. Chochołek przekazał swoją wiedzę uczniom, w tym Witoldowi Gierlickiemu, który kontynuuje tradycję mistrza.

Zadania dla grupy:

1. Przygotujcie 2-3 minutową prezentację o Władysławie Chochołku
2. Zastanówcie się: Dlaczego praca budowniczego cymbałów to nie tylko rzemiosło, ale też sztuka?

GRUPA 2: Marek Kruczek i Jerzy Panek

Marek Kruczek i Jerzy Panek to współcześni mistrzowie z Futomy koło Błażowej. Prowadzą słynną pracownię, w której powstają cymbały o najwyższej jakości. Ich instrumenty są używane przez wykonawców z całej Polski, a nawet z zagranicy.

W swojej pracy łączą tradycyjne metody budowy z nowoczesnymi narzędziami. Dbają o każdy szczegół - od wyboru drewna, przez precyzyjne dopasowanie części, aż po końcowe strojenie. Prowadzą także warsztaty, podczas których uczą młodych ludzi sztuki budowy cymbałów. Marek Kruczek uczył się rzemiosła u Piotra Rząsy, a następnie połączył siły z Jerzym Pankiem, tworząc duet, który łączy wiedzę pokoleń z nowoczesnymi technikami. Ich pracownia w Futomie koło Błażowej jest dziś jednym z najważniejszych ośrodków budowy cymbałów w Polsce.

Zadania dla grupy:

1. Przygotujcie 2-3 minutową prezentację o Marku Kruczku i Jerzym Panku
2. Zastanówcie się: Jak można łączyć tradycję z nowoczesnością w rzemiosłach ludowych?

GRUPA 3: Władysław Wojtyna

Władysław Wojtyna z Białobrzegów to ceniony budowniczy cymbałów, którego instrumenty słyną z wysokiej jakości brzmienia. W swojej pracy szczególną uwagę przywiązuje do doboru drewna i precyzyjnego wykonania pudła rezonansowego.

Wojtyna kontynuuje tradycję przekazywaną z pokolenia na pokolenie. Jego cymbały można usłyszeć w wielu kapelach ludowych z Rzeszowszczyzny. Jest przykładem rzemieślnika, dla którego budowa instrumentów to nie tylko praca, ale przede wszystkim pasja i sposób na zachowanie tradycji.

Zadania dla grupy:

1. Przygotujcie 2-3 minutową prezentację o Władysławie Wojtynie

2. Zastanówcie się: Dlaczego ważne jest, aby tradycyjne rzemiosła były przekazywane z pokolenia na pokolenie?

GRUPA 4: Piotr Sowa

Piotr Sowa z Piątkowej to kolejny ceniony budowniczy cymbałów. Tworzy instrumenty dla tradycyjnych kapel ludowych, dbając o to, aby każdy instrument miał indywidualny charakter i odpowiadał potrzebom konkretnego muzyka. Sowa podkreśla, że każde cymbały są inne - różnią się brzmieniem, barwą, głośnością. To zależy od użytego drewna, sposobu rozmieszczenia dusz i wielu innych detali. Dlatego budowa instrumentu to proces twórczy, wymagający doświadczenia i intuicji.

Zadania dla grupy:

1. Przygotujcie 2-3 minutową prezentację o Piotrze Sowie
2. Zastanówcie się: Co sprawia, że każdy instrument jest wyjątkowy?

KARTA PRACY NR 5 - ANALIZA LITERACKA (dla szkoły średniej)

Fragment z "Pana Tadeusza" Adama Mickiewicza, Księga XI:

"Już zaczął: to była polska, ale tak dziwnie,
Że trudno zgadnąć, czy to aria ludowa,
Czy nowa. Brzmiała to jako pieśń domowa,
Gdy się w ciemności dni przeszłych schodzi muzyka,
I starych przypomina się melodyka.
A wreszcie cymbał brzmieniem coraz dobytniejszem
Wzbudza się, roi, rośnie, jak wzniecone ognisko:
Już poszumiewa jak ogień szeroko rozlany,
Już zatrzeszczało trzaskaniem wystrzałów zmieszany,
Już zagrało jak burza z gromami i z deszczem."

Zadania:

1. **Wyszukaj w podanym fragmencie (lub we własnym egzemplarzu) środki stylistyczne:**
- Epitety: _____
- Porównania: _____
- Personifikacje: _____
2. **Opisz brzmienie cymbałów własnymi słowami, używając języka impresywnego:**

3. **Odpowiedz na pytania problemowe:**

a) Dlaczego Mickiewicz wybrał postać Jankiela (Żyda) jako wykonawcę koncertu opowiadającego historię Polski?

b) W jaki sposób muzyka może "opowiadać" dzieje narodu?

c) Jaką rolę pełni muzyka regionalna (np. rzeszowskie cymbały) w budowaniu tożsamości narodowej?

d) Znajdź i wypisz czasowniki dźwiękonaśladowcze użyte przez Mickiewicza do opisu gry Jankiela. Jak budują one napięcie i dynamikę utworu?

3. **Zadanie twórcze:** Stwórz własne metafory i epitety opisujące dźwięk cymbałów:

MATERIAŁY DODATKOWE DLA NAUCZYCIELA

Fragmenty "Pana Tadeusza" do wykorzystania na lekcji:

Fragment 1 - Wprowadzenie do koncertu (Księga XI):*"Tymczasem Jankiel do cymbałów siada,Przy nim starosta i Wojski biada;Podkomorzy z boku; dookoła wszyscy Patrzą na berło rąk, czekają ciszy."*

Fragment 2 - Początek gry:*"Już uderzył w struny. Dźwięk jak tętent bliski;Tętent to konnej straży moskiewskiej"*

Fragment 3 - Metafory bitwy:*"Polskę przypomniał: były to dźwięki wojenne,Jakoby grzmi armata, jakoby szczękają Szabłe, konie rżą, w trąby grają".*

Pytania pomocnicze dla uczniów podczas analizy:

- Jakimi słowami poeta opisuje dźwięk cymbałów?
- Jakie wydarzenia historyczne są "opowiadane" przez muzykę?
- Jakie emocje wywołuje muzyka Jankiela u słuchaczy?
- Czy muzyka może zastąpić słowa w opowiadaniu historii?

Propozycje rozszerzeń lekcji:

1. **Zaproszenie gościa** - jeśli to możliwe, zaprosić na lekcję cymbalistę lub budowniczego cymbałów, który opowie o swojej pracy i zaprezentuje instrument.
2. **Wycieczka do WDK w Rzeszowie** - zorganizować wyjazd na Spotkania Cymbalistów lub do siedziby WDK, gdzie można zobaczyć instrumenty i posłuchać muzyki na żywo.
3. **Projekt interdyscyplinarny** - połączyć lekcję muzyki z językiem polskim, historią i plastyką, tworząc kompleksowy projekt o dziedzictwie kulturowym Rzeszowszczyzny.
4. **Warsztaty praktyczne** - jeśli szkoła dysponuje cymbałami, zorganizować krótkie warsztaty gry na instrumencie.
5. **Konkurs plastyczny** - ogłosić konkurs na plakat promujący cymbały i muzykę ludową regionu.
6. **Projekt multimedialny** - uczniowie mogą stworzyć prezentację, film lub podcast o cymbałach i tradycji muzycznej Rzeszowszczyzny.

III.6. Zdjęcia i materiały dodatkowe



Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Cymba%C5%82y#/media/Plik:Cymba%C5%82y_rzeszowskie.jpg



Agnieszka Rydzik gra na cymbałach rzeszowskich, źródło:
www.niematerialne.podkarpackie.pl/mistrzowie-tradycji/agnieszka-rydzik/



Źródło: https://niematerialne.podkarpackie.pl/zjawiska/cymbaly-budowa-i-umiejetnosc-gry/



Maurycy Trębacz, Koncert Jankiela (reprodukcja), Źródło:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/73/Maurycy_Tr%C4%99bacz_Koncert_Jan
kiela.jpg



Fot. https://wdk.kulturapodkarpacka.pl/aktualnosci/newsy/relacja-z-jubileuszowego-40-spotkania- cymbalistow,art481/



Fot. https://wdk.kulturapodkarpacka.pl/aktualnosci/newsy/relacja-z-jubileuszowego-40-spotkania- cymbalistow,art481/



Fot. https://wdk.kulturapodkarpacka.pl/aktualnosci/newsy/relacja-z-jubileuszowego-40-spotkania- cymbalistow,art481/



Fot. https://wdk.kulturapodkarpacka.pl/aktualnosci/newsy/relacja-z-jubileuszowego-40-spotkania- cymbalistow,art481/



Zespół ludowy z Gaci w powiecie przeworskim, w siedzibie Naczelnego Komitetu Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego w Warszawie, fot. Grażyna Rutkowska, Warszawa 1970.
https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/177031/34daa101459678cd6e0e9784b458403b



Cimbalom w całej okazałości. Ten duży, koncertowy instrument jest powszechny w muzyce węgierskiej, słowackiej i rumuńskiej, będąc często wiodącym instrumentem w kapelach. **Autor:** Dennis Jarvis / Wikimedia Commons. **Licencja:** CC BY-SA 2.0.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3AHungary-0223_-_Cimbalom_%287338659240%29.jpg?utm_source=chatgpt.com



Cimbalom w zbliżeniu – szczegół instrumentu strunowego, który był nieodłącznym elementem historycznych kapel klezmerskich oraz węgierskich i romskich orkiestr ludowych. **Autor:** Piotr Szewczyk (Pietras1986) / Wikimedia Commons. **Licencja:** CC BY-SA 3.0.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/da/KAP.png



https://pl.wikipedia.org/wiki/Województwo_podkarpackie#/media/Plik:Podkarpackie_Voivodeship_administrative_map.svg

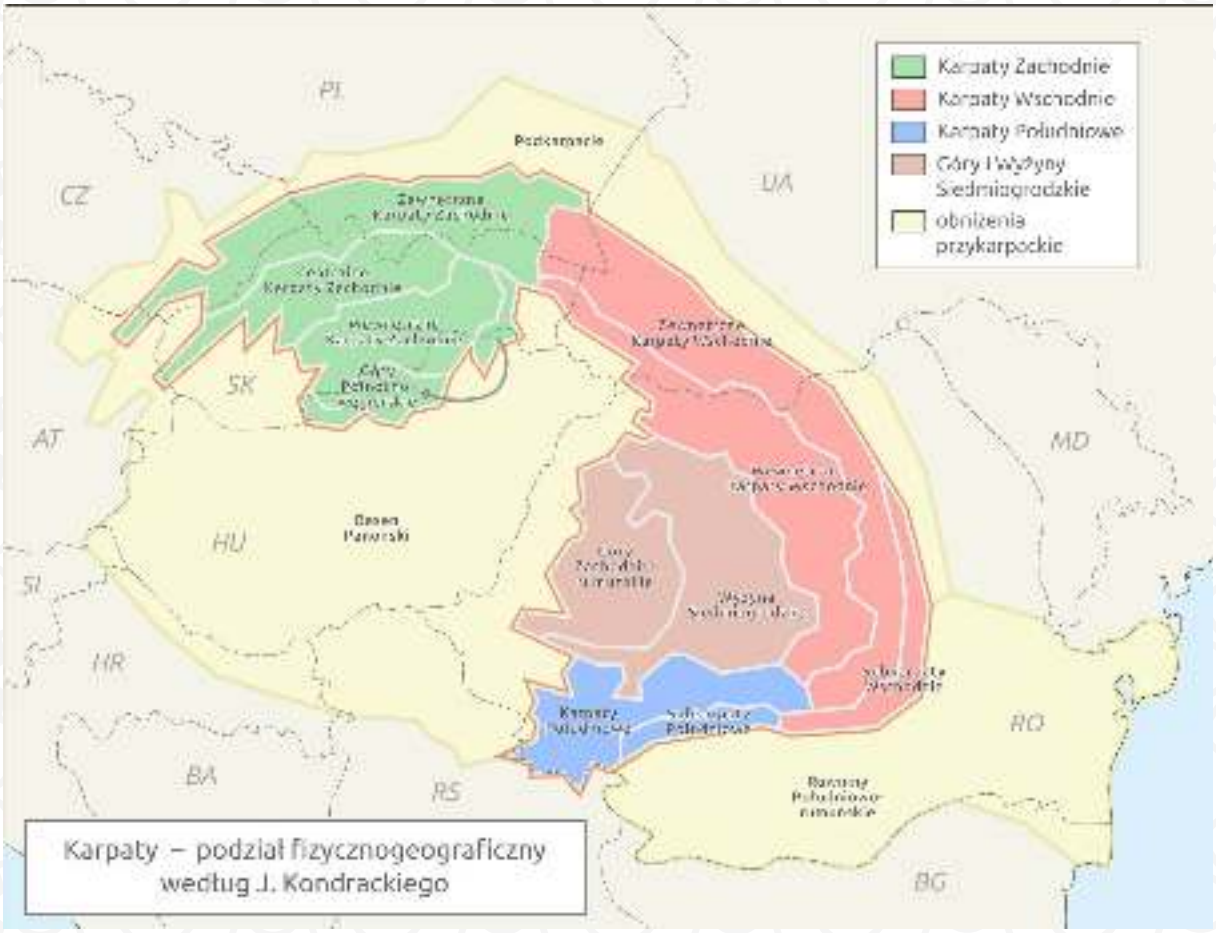

Zasięg geograficzny Karpat – obszar występowania tradycji cymbałowej. (Źródło: Wikimedia Commons, **licencja CC BY-SA 3.0**).
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/27/Karpaty_-_podział_fizycznogeograficzny.png